

Sekulariseringen, Jesus och kyrkan

— var börjar det teologiska samtalet?

PHILIP GEISTER

Philip Geister blev Teol. Dr vid Uppsala Universitet på avhandlingen Aufhebung zur Eigentlichkeit: zur Problematik kosmologischer Eschatologie in der Theologie Karl Rahners, 1996. Han är direktör för Newmaninstitutet — katolskt institut för teologi, filosofi och kultur i Uppsala.

Sverige påstås vara ett sekulariserat land, ett land där religiös tro har försvunnit ur det offentliga livet och där Gud bara lever en skuggtillvaro i det privata. Om det nu förhåller sig så behövs det inom teologin ett samtal som det som är ämnet för denna konferens. De som bedriver teologi måste få en uppfattning om vilken uppgift de har i relation till offentligheten och hur denna uppgift kan gestaltas.

För de följande reflektionerna kan vi kanske utgå ifrån att «teologi» är ett någorlunda klart definierat begrepp — även om det faktiskt inte förhåller sig så. Då återstår frågan vad som menas med «offentlighet». Var hittar man den? Offentligheten med stort «O» finns knappast på en given plats. Om man skulle vilja bege sig dit skulle det inte vara klart vart man borde gå. Till Sergels torg? Till Internet — och i så fall vart på nätet? En blogg? Svenska dagbladets kultursida? Ett mångfacetterat samhälle har många offentligheter. Varje del av samhället skapar sig sin egen offentlighet. Offentligheten som sådan finns lika lite som «massan». Bakom varje «offentlighet» visar sig konkreta människor med konkreta intressen eller blinda fläckar, med en viss förståelse eller förutfattade meningar. Det är alltid enskilda, med varandra interagerande människor som bildar en offentlighet. I ett modernt, sekulariserat land är de flesta av dessa människor inte längre präglade av en religiös enhetskultur eller en religiös kultur överhuvudtaget. Men dessa personer kan mycket väl ha religiösa eller teologiska intressen. De söker sig till platser där de förväntar sig kunna följa upp sitt intresse för existentiella, religiösa eller teolo-

giska frågor. Ju mera tillgängliga dessa platser är (i både geografisk och psykologisk bemärkelse), ju mera människor de samlar, desto mera får de en offentlig karaktär.

Men offentligheten är inte bara en samling av enskilda personer utan också en form av diskurs, en typ av kommunikation. Den beskriver sättet hur teologin skall tala om den vill vara offentlig, den formulerar krav på relevans och tillgänglighet så att i princip vem som helst kan förhålla sig till dess anspråk. En offentlig teologi tränger sig på och väntar inte bara på att bli uppsökt. Man kan väl tänka sig gott om situationer där teologin är offentlig i den först beskrivna bemärkelsen (dvs. för ett stort antal enskilda individer) men samtidigt fullständigt irrelevant för «det Offentliga». En sådan teologi skulle kanske erbjuda människorna som söker sig dit lösningar för sina personliga problem. Men den skulle för den delen inte alls behöva vara av något direkt offentligt intresse. Det offentliga intresset kommer först in när teologins uppdrag rör det offentliga och inte bara det privata. Samtidigt är det väl inte nödvändigt att allt som sker inom teologin måste vara offentligt i den bemärkelsen att det är tillgängligt för en större offentlighet.

Det finns inget mått som man kan använda för att mäta hur offentlig en teologi är. Det finns heller inte någon punkt på en imaginär skala som skulle kunna visa ett optimum för hur ofta, hur högt, på vilka ställen och på vilket sätt teologins röst skall höras i samhället. Men kanske kan man ta som utgångspunkt att det skulle vara önskvärt om teologin i Sverige skulle vara mer

offentlig än vad den faktiskt är. Vad är det i så fall som förhindrar att teologin intar en starkare position i offentligheten? I följande resonemang vill jag försöka att närmare belysa två hinder som enligt mitt intryck står i vägen för att teologin når en större offentlighet både i den första och den andra bemärkelsen. Det finns säkert många fler hinder — men jag vill här bara lyfta fram två. Mitt förslag är att fundera på om det är möjligt att vända dessa hinder så att de snarare blir tillgångar, fördelar, för ett tidsenligt sätt att bedriva teologi.

1. Det första hindret för teologins offentlighet är otydligheten i det som den kan anknyta till — nämligen människornas så kallade «religiösa erfarenheter».

Teologin kommer bara att möta en offentlighet där den möter människor som överhuvudtaget är intresserade i den typ av frågeställning som teologer håller på med. Den tilltagande frånvaron av en religiös kultur är säkert ett hinder att människor tar sig fram till sådana frågeställningar. Men det faktum att den kyrkliga kulturen har försvunnit eller håller på att försvinna betyder inte att människor inte längre gör erfarenheter som kan leda dem till Gud. Det finns en längtan efter det Transcendenta, efter mening, efter Gud som är svärförenlig med sekulariseringsteorins förkunnelse att Gud har lämnat västvärlden för gott eller åtminstone tills vidare. Den senaste tidens undersökningar om den svenska befolkningens andliga erfarenheter och upplevelser har bekräftat detta. Men i ett samhälle där det finns ett krympande antal kollektiva uttrycksformer för religion och tron blir det för många människor också svårare att se sina existentiella erfarenheter i ett religiöst ljus. Det religiösa sökandet kan dessutom uttrycka sig på ett otympligt sätt eller i begrepp som teologer inte är vana vid att använda. Försöken att hitta svar på de stora frågorna stannar lätt vid en snarare psykologisk beskrivning av erfarenheter som handlar om skuld eller lycka, ångest eller känslan för en djupare mening. Om människor talar om religiösa erfarenheter är det ofta inte klart om begreppet «religiöst» är meningsfullt i sammanhanget eller om ord som «existentiellt», «omtumlande» eller «oförklarligt» skulle beskriva erfarenheten bättre och i sin tur öppna för en

religiös tolkning. Om till exempel 7% procent av den svenska befolkningen påstår sig ha sett en ängel är det inte givet om dessa människor får mer hjälp av en teolog eller en psykoterapeut (jfr SvD 2007-10-09). Det är inte heller klart om deras erfarenhet är mer öppen för en religiös tolkning än mera vardagliga erfarenheter som exempelvis skuld eller tacksamhet. Men denna otydliga bild av ett generellt existentiellt sökande är utgångspositionen för frågan hur en offentligt tillgänglig teologi skall kunna se ut. Den tilltagande frånvaron av en kultur som hjälper människor att sätta sina existentiella erfarenheter i ett religiöst tolkningssammanhang ökar känslan av vilshenhet. För teologin kan det vara ytterst svårt att hitta en meningsfull anknytningspunkt i mångfalden av osorterade erfarenheter och tolkningar. Teologen kan dessutom känna frestelsen att kasta sig över allt som ser ut som en religiös erfarenhet för att försöka upptäcka religion, tro och fromhet överallt. Att se sekulariseringen bara som ett nytt och fortfarande ovant uttryck för en annorlunda form av religiositet skulle betyda att inte ta på allvar att människor ofta medvetet väljer bort en religiös tolkning av sina erfarenheter och att detta val måste respekteras. Samtidigt skulle ett sådant försök att alltför snabbt vilja «döpa» människors existentiella erfarenheter underskatta de moment av omvändelse och frihet som ligger till grund för varje religiöst tro.

Men det finns också en stor fördel med den oklarhet i vilken religiösa erfarenheter uttrycker sig liksom i dessa erfarenheters ubikvit. Den normerade religiösa kulturen som dominerade samhället innan det fenomen som vi kallar för sekularisering bröt ut lyckades inte bara att ge uttryck för religion och tro. Den kulturen lyckades också att dölja dem. En rigid religiös kultur har en benägenhet att döda sina profeter. Den har en tendens att skapa en yttre form som åtminstone för en tid mycket väl kan leva vidare utan själ och anda. Den religiöst normerande kultur som tidigare präglade Europa har inte bara hjälpt människor att upptäcka den religiösa dimensionen i sina erfarenheter utan den har ofta också gjort ett möte med Gud i frihet och kärlek rentav omöjligt. Därför är den religiösa kulturens bortfall också en historisk enastående chans för religion och teologi. Där den religiösa kultu-

ren har tystnat har Gud chans att under nya förutsättningar komma till tals igen. Teologins offentliga uppgift är att uppmärksamma var detta sker.

2. *Det andra hindret — åtminstone för den kristna teologins offentlighet — är att teologin har inkarnationstanken, kyrkan och tvåtusen år kyrkohistoria i bagaget.*

Den kristna trons kärnutsaga är att Gud har blivit människa. Detta kan kännas som en tillgång men också som en förpliktelse, som en fördel eller som en nackdel. Om man börjar med förpliktelsen som inkarnationstanken lägger på teologin så kan man kanske konstatera att själva påståendet att Gud har uppenbarat sig i Jesus från Nazareth utgör ett mått med vars hjälp den kristna teologen identifierar den religiösa dimensionen i en mänsklig erfarenhet. Det kristna perspektivet på när en erfarenhet är religiös är präglad av Jesu Kristi förkunnelse om Gud. Tillspetsat kan man säga att Jesu tro och förkunnelse har en normativ karaktär för vad som kan identifieras som en religiös erfarenhet inom ramen för en kristen teologi. Men hur kan detta påstående komma till uttryck i det så kallade sekulära samhället? De nytestamentliga skrifterna förkunnar inte bara ett budskap som Jesus Kristus har lämnat till världen utan de förkunnar honom själv. I mötet med honom möter den som tror på honom den levande Gud. Den kristna teologins offentlighet kommer inte förbi Jesus Kristus som den offentlighet som Gud har skapat åt sig. Den som vill göra en religiös erfarenhet skall i slutändan möta Jesus Kristus som Guds sätt att göra sig offentligt tillgänglig. Kristen teologi inbjuder till ett möte med Kristus. Detta är en metodisk förutsättning för kristen teologi som är både en tillgång men väldigt ofta också ett problem. Det problematiska består i det faktum att teologin inte kan hålla sig kvar i ett allmänt tal om den otillgänglige, obegriplige Guden. Den måste ta itu med påståendet att denna Gud har uppenbarat sig i Jesus från Nazareth. *Chansen* består i att det verkligen finns något att prata om, en person vars liv och handlande kommer till uttryck i Nya testamentets skrifter. *Problemet* är att samtalet med de flesta människor i ett sekulariserat samhälle slutar exakt där: när teologen börjar prata om Jesus.

Men den kristna teologin bär ytterligare på en ryggsäck som kan kännas ännu tyngre än att ta itu med än en Gud som sägs ha blivit människa; nämligen kyrkan, respektive de olika kristna kyrkorna och samfunden som teologerna tillhör. Samfundens notoriskt dåliga reputation som föråldrade, i sin förkunnelse moraliserande, dogmatiska eller rentav irrelevanta, i sin struktur hierarkiska och förändringsresistenta, låter dem framstå som dåliga partners eller plattformar för en teologi som vill vara modern, relevant och öppen för tidens tecken. En kyrka har en historia och som i varje biografi finns det i varje samfunds biografi mer eller mindre omfattande mörka områden. En kyrka bär med sig sin specifika tolkningshistoria av den kristna tron. Denna ryggsäck kan kännas som en så odräglig börda att det kan framstå som en enorm befrielse att kasta bort den helt och hållet och gå vidare med bara bibeln och kanske en eller två böcker om teologiska metoder i handen.

Men teologin i sin kristna tappning med den starka fokuseringen på inkarnationen kan också betraktas som en tillgång. Jag menar att inkarnationen i sin konkreta utformning i religiösa samfund på det stora hela är mer en tillgång än ett problem för teologin. Därför är det för den kristna teologin klokt att hålla sig nära de religiösa samfunden, ja, att återupptäcka dem som ett givet forum för teologins offentlighet.

Den tidiga kristna kyrkan betraktade sig i sin självtolkning som Jesu mystiska kropp i världen. I sin kropp möter en människa sin omvärld. Kyrkan betraktar sig själv som den av Gud skapade mötesplatsen för ett möte med honom. Därför är de kristna samfunden inte bara tillfälliga platser där människor pratar om den kristna tron, bekänner eller firar den. De är också givna platser för den teologiska reflektionen. Här blir den kristna tron synlig i sin karitativa, liturgiska och förkunnande dimension och härifrån kan den bli kulturellt präglade.

Jag menar att teologin och de olika kristna samfunden mår bra av en mycket nära relation till varandra utan att ge upp sin respektive frihet. Kyrkan är teologins hem. Helt bortsett från hur mycket teologen upplever detta hem som en trång lägenhet eller som en spatiös villa är det här teologin har vuxit upp i en vidare kontext av

liturgia, diakonia och martyria. Den förblir ett barn av denna kontext och därmed förpliktad till den. Det är önskvärt om samfunden återupp-täcker teologin och teologin samfunden så att deras gamla ömsesidiga kärlek kan förnyas i ett nytt engagemang och i en ny ömsesidig uppskattning.

Hur kan de kristna samfunden och teologin samverka för att få en större och bättre offentlighet?

Teologin kan hjälpa de kyrkliga gemenskaperna att bättre uppfylla sitt uppdrag att vara en trons offentlighet. Utan en pågående teologisk reflektion löper ett samfund risk att degenerera till en folkloristisk förening. En teologisk reflektion är förutsättningen för att ett samfund lever utifrån sina rötter och inte bara utifrån sina vanor. En teologisk reflektion är en pågående förnyelseprocess. Ett samfund vars bekännelse inte renas genom en sådan ständig teologisk diskussion är dömt att dö eller att försvinna in i ett tillstånd av irrelevans. Bara om ett samfund inte tappar förmågan att förmedla vari aktualiteten i dess bekännelse består har den en chans att möta gensvar från människor som söker efter Gud. En pågående teologisk reflektion är förutsättningen för att ett samfund kan teologiskt bemästra de utmaningar som varje tid ställer. Vatikanum II, det stora reformkonciliet i katolska kyrkan är ett exempel för hur omfattande den förändring som en teologisk nybesinning kan åstadkomma kan vara. Därför är det viktigt att ett samfund håller den teologiska kompetensen i sina kretsar vaken och uppskattar den kritik och den utmaning som teologin innebär.

Men även teologin har mycket att vinna på att hålla sig nära ett samfund. Samfunden kan visserligen vara ett hinder för teologins nödvändiga akademiska frihet. Men de kan också bli en stabil plattform för att bygga en bro till de människor som söker efter en tolkning för sin tillvaro som innefattar inte bara intellektuella utan också andliga behov. Ett samfund är redan en offentlighet till vilken människor i sitt religiösa sökande vänder sig. Teologin kan här anknyta till en levande religiös praxis som själv är en «locus theologicus». Samfundens tro och liv är ofta resultatet av en *sensus fidelium*, «de troendes

känsla för Gud» som är en viktig källa för teologiskt arbete. Även om det ibland kan verka så att samfundens reallt existerande verklighet skrämmer bort minst lika många människor som den attraherar är kyrkorna *de facto* de ställen dit de flesta människorna först kommer när de söker efter kompetens i existentiella eller teologiska frågor. Samfunden ger teologin sin säregna ton. De präglar inte bara tolkningstraditioner utan också teologen som närmar sig den kristna traditionen med sina egna typiska förutsättningar. Dessutom erbjuder de en plats där den akademiska reflektionen om Gud kan övergå till gudstjänstens och det kristna livets praxis. Denna koppling till en praktisk förankring för teologin är av betydelse för teologins relevans. Teologin blir offentlig där den visar sig ha kraften att åstadkomma förändring och där den mynnar ut i vördnad inför den Gud om vilken teologin talar.

Möjligheterna är större än hindren för att skapa en offentlighet för reflektionen om Gud när det sker utifrån den plattform som den kristna inkarnationstron redan erbjuder. Teologin som systematiskt och vetenskapligt ansvarstagande tal om Gud borde inte överge denna plattform som har en så skadad reputation utan borde inte minst för sin egen skull gå den motsatta vägen: att ta tillbaka förlorad terräng och hjälpa samfunden att bli offentliga ställen, orter där människor upplever att de får kompetent hjälp i sina försök att tolka livets hemlighet, platser där ett offentligt samtal om Gud och människa kan äga rum.

